

POGLED NA SVOJE DELO

Aleš Šteger

O KURENTU IN POVEZANIH REČEH

1.

Konec aprila 2015 sem se mudil na Kitajskem. Med drugim sem predaval na dveh univerzah v Chengduju, ena od njiju je bila Southwest University for Minorities, nova, moderna univerza, ki (kot pove že njeno ime) v prvi vrsti služi za izobraževanje in raziskovanje manjšin na Kitajskem. Predaval sem v nabiti učilnici in šele ob koncu predavanja izvedel, da so vsi študentje pripadniki manjšine Yi, ki šteje kakih 10 milijonov duš in ima poleg svojega jezika tudi svojo pisavo, katera se povsem razlikuje od kitajskih pismenk. Po koncu predavanja, številnih vprašanjih študentov in po kake pol ure trajajoči vožnji s taksijem sem obsedel prekrižanih nog na preprogi v eni od restavracij, kjer so pripravljali yijevske jedi in stregli njihovo posebnost, nadvse okusen ajdov čaj. Moja gostiteljica, predstojnica oddelka za literaturo Yi in yijevski pesnik z imenom Lama, sta mi pripovedovala o prizadevanjih, da bi Yi končno dobil svoje mesto na svetovnem literarnem zemljevidu, da bi Yi kot narod našel pot iz anonimnosti. Pripovedovali so mi o pomenu ljudskih pesmi za Yi, o njihovih šegah in običajih. Takoj smo ugotovili, da nas, Slovence in Yi, povezuje ajda. Po tej poti smo tudi prišli do pogovora o kurentu. Moja gostiteljica sta nemudoma izvela mobilna telefona in po krajšem brskanju sta kljub onemogočenim zahodnim brskalnikom našla slike kurenta. Opisal sem jima njegovo funkcijo, pojavnost in običaje, vezane na kurentovanje, prikimala sta in na koncu zaključila z ugotovitvijo, da imajo Yi sicer bogato tradicijo mask, da pa kurentom podobne maske in rituali obstajajo na področju Tibeta. Par ur kasneje sem izvedel, da je to jutro Nepal stresel silni potres in da število mrtvih in pogrešanih presega več tisoč ljudi.

2.

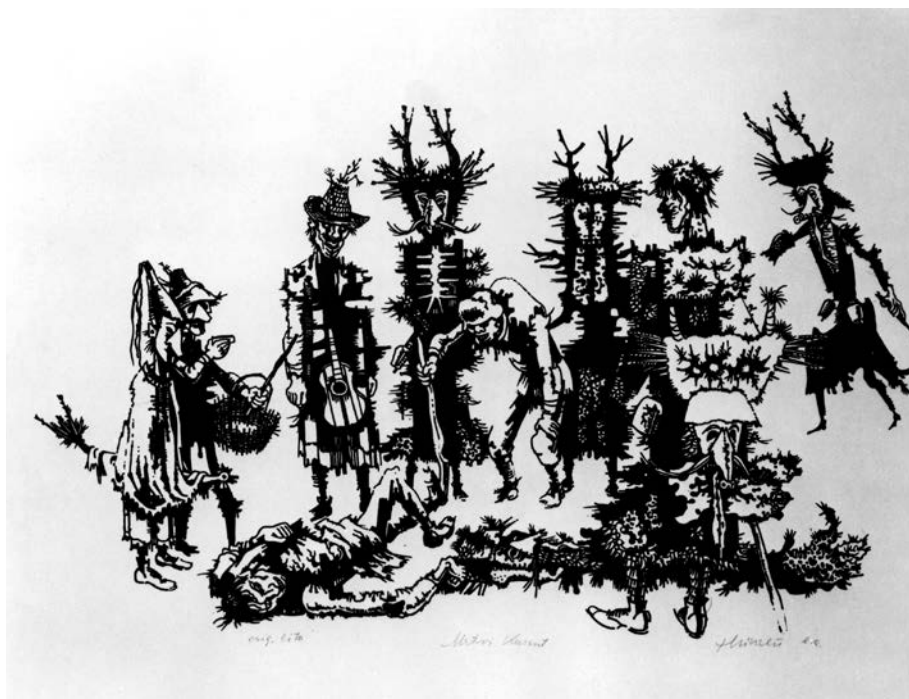
Moj *Kurent* (Kurent, Mladinska knjiga, Ljubljana 2015) je angažiran lik. Ni mu vseeno za okolje in za usode ljudi in okolja. Prav v aktivni drži do navidez avtomatiziranih procesov, ki krojijo naša življenja in odločajo o prihodnosti našega

planeta, sem pred leti prepoznal dimenzijo, ki kurentov lik v mojih očeh dviga nad druge pustne šeme, mu podeljuje neko silno aktualno vlogo. Za razliko od drugih karnevalskih ali celo mitoloških likov je v kurentu nekaj, kar se zoperstavlja tradicionalnim folklorističnim ali kulturnoetnološkim poskusom razumevanja in zamejitve lika. Pri teh poskusih gre namreč največkrat za metodološko precej predvidljiv proces, v katerem se poskušajo raziskovalci prestaviti v neke vrste časovni stroj in z vso možno ali nemogočo empatijo rekonstruirati funkcionalnost kurentovega lika v nekem primordionalnem času, v času, ki ga danes več ne živimo, ko, tako menijo, naj bi s človekom upravljal nek drugačen softver, neki drugi mentalni program, ko naj bi še brez kančka dvoma verjeli v magijo podobe, smrt narave in njeno ritualno obujanje, v demonične sile in v prisotnost božanskih in drugih spiritualnih bitij na zemlji. Kurent torej v očeh teh častivrednih etnologov največkrat nastopa kot artefakt preteklosti, kot nek zaprašen starodavni lik, ki je po procesu modernizacije in z njo povezanega preformuliranja lastne funkcionalnosti iz mitične v turistično-zabavljasko ostal v ljudski rabi in nam na novo osmišljen greni februarske pustne dni s svojim zvonjenjem še dandanes. Zame pa je lik kurenta nekaj povsem živega in avtentičnega. Neprimerno bolj kot rekonstrukcija preteklosti me pri kurentu zanima, kaj dejansko je kurent lahko danes in tukaj. Zame intimno je neprimerno več kot še en pustni lik, je duhovno-energetska informacija, ki jo je vsakič znova potrebno dekodirati. Naj je v zadnjih desetletjih razposajeno skakal okoli delavk s Ptujskega polja, ki so v pustnem času izostale s svojega dela za tekočim trakom, ali okrog direktorjev lokalnih podjetij, za katere je na Ptuju praviloma veljalo, da si v pustnem času ne upajo na ulico iz strahu po maščevanju podrejenih, naj sem zaslišal zven njegovih zvoncev v kakem drugem slovenskem mestu, celo na smučarskih stadionih ali v gledaliških predstavah – zame je bilo na kurentu nekaj, kar ga je razločevalo od drugih mask in ga pretvarjalo v mojega sodobnika. Še več kot sodobnika. Gre za obliko prisotnosti, ki je nujna v današnjem, vse bolj virtualno odlepljenemu svetu.

3.

O zakonitostih maske je bilo povedanega in zapisanega veliko. Metamorfotičnost, ki jo dopušča raba že drobne zaslonke pred obrazom, je že v stari Grčiji spreminjala igralca v celo plejado značajev in usod. Totemske funkcije mask, maske v različnih kultih zapeljevanja, maske kot del starodavnih in sodobnih obredov, in – *last not least* – mrtvaška maska. Ko sem pred leti začel študirati lik kurenta z željo, da napišem tekst za lutkovno gledališče, sem se z mislimi moral zmeraj znova vračati k Miheličevemu Mrtvemu kurentu. Miheliču je uspelo nekaj nezaslišanega, in to le slabo desetletje po koncu vojne, se pravi v času, ko je bil v splošni zavesti še kako buden čut za najrazličnejše medčloveško nasilje. Zavest o krhkosti in nesamoumevnosti življenja je bila bistveno bolj prisotna, kot je med nami danes. Miheličev mrtvi kurent leži med drugimi kurenti in pustnimi šemami brez maske. Prizor, ki me spominja na Goyo ali Hieronimusa Boscha, ne evocira le groze, marveč predvsem neko skrivnostno tihotnost. Kot da lahko otipamo tišino, ki je zavela po snežni pokrajini spričo smrti. To je prizor brez jezika, prizor onkraj jezika. Besede bi motile, bile bi moteči tujki. Obraz mrtvega kurenta je, tako kot glave drugih maskiranih, ki stojijo okrog njega, pobeljen s snegom. Koliko časa

že traja ta prizor? In čemu stojijo ostale pustne šeme okrog mrtvega fanta tako nepremično zazrte vanj? So ga one ubile? So ga našle? Ali prepoznale? Ali pa je vsa ta konstelacija, mrtvi mladenič, maske, sneg, negibnost, vse, kar napeljuje k ugibanju po predzgodbi, po motivih, ki so pripeljali do tega prizora, po preteklosti, ki je pripeljala do tragičnega konca, neke vrste maska, poveznjena čez celo Miheličevo grafiko? Morebiti nam mrtvi fant s svojim neosebnim izrazom na obrazu in prelomljeno držo mrtvih udov predočja, da ni razlike med njim in živimi maskami, ki ga obkrožajo. Da človeški obraz, nasprotno od splošnega prepričanja, nima ničesar svojega, kar bi lahko zamenjal z maskami, nobene identitete, nobene jaza, ki bi ga z masko zabrisali? Da ni druge resnice, kot je maska sama? In katera druga maska je maska vseh mask, če ne maska smrti, ultimativna maska, ki je ni mogoče sneti?

France Mihelič: *Mrtvi kurent*

4.

V lutkovnem mjuziklu *Kurent*, ki je bil 2011 premierno uprizorjen v Lutkovnem gledališču Maribor v koprodukciji z Mestnim gledališčem Ptuj, je kurent pričevalec sveta na robu ekološke katastrofe. Na sledi podnebnih sprememb iz sveta izgine zima, s tem pa tudi temelj kurentove eksistence. Brez nasprotja poletje-zima ni kurenta, zato se kurent odpravi v svet, da poišče in vrne zimo. Izkušnja pisanja za teater, še posebej teksta, ki naj bi bil pretežno pet, je bila seveda svojevrsten izziv. Upoštevač določena notranja pravila žanra in zahteve dramaturgije, se mi

je zdelo skoraj nemogoče, da kurent ne bi govoril – in posledično prepeval. To dejstvo pa je iz kurenta, ki je kot lik nadvse dramatičen, naredilo dramski lik. Kurent je podoba absolutne biti znotraj pustnega konteksta, kjer sta nerazprtost molka in sled njegovih dejanj njegov jezik. Kakor hitro pa se kurent v mjuziklu prične posluževati nezadostnih, mnogopomenskih in pogosto tudi lažnivih človeških besed, nezaustavljivo zdrsne v svet človeškega logosa. Jezik po svoji zvočnosti deluje kot fabulativni stroj, saj vleče razvoj dramske snovi nezaustavljivo naprej, obenem pa kurentu odvzame nekaj bistvenega. In to je bil tudi priokus, ki sem ga imel po predstavi. Ni se dotikal njenih strastnih ustvarjalcev, odličnih lutkarjev in igralcev, sijajnega skladatelja glasbe, scenografinje, lučkarja in vseh ostalih. Dotikal se je nekega zame ključnega vprašanja – zakaj je kurent, ki ne govori, večpoveden in večplasten od takega, ki spregovori? Nam prav lik kurenta s svojo nemo mnogopovednostjo ne odpira povsem aktualnega vprašanja – če parafraziram – o čem govorimo, ko govorimo o čemerkoli? In o čem, ko govorimo o molku? O tistem tipu tihotne brezbesednosti, kot zaveje čez snežno pokrajino na Miheličevi grafiki Mrtvi kurent. Zaradi teh in podobnih vprašanj sem se lotil pisanja nečesa, kar sem najprej imel za prozno adaptacijo dramskega teksta, potem pa je vse skupaj dobilo neko svojo, prozno logiko in postalo nekaj povsem samosvojega, le še preko nekaj osnovnih motivov povezanega z mjuziklom.

5.

Imel sem nekaj manj kot tri leta. Spomnim se, da sem pred domačo hišo prvič zaslišal pozvanjanje kurentovih zvoncev in se skril pod kuhinjsko mizo. Če pomislim nazaj, me je takrat, kot danes, prešlo isto instinktivno občutje, ki je v sebi kontradiktorno in združuje nezdružljivo. Na eni strani strah in groza pred demoničnostjo približujočega se zvonjenja, po drugi strani pa neustavljiva privlačnost, že kar magnetizem, neke magične frekvence, ki kličejo po sledenju, reakciji, kot če bi zvonci bili demonični instrument, ki se mu ni moč upreti. Na tem mestu sem želel zapisati, da bi se moja otroška duša ob slišanju kurentovih zvoncev najraje raztrgala na dva kosa, a to ne bi držalo. Jeziku in njegovi logiki moramo pesniki dosledno zaupati. Prispodobe ne razlagajo, so logika stvari sama na sebi. Zato: moja otroška dušica se dejansko je raztrgala na dva kosa, na enega, ki se je potuhnil pod mizo, in drugega, ki je odlebdel za zvonjenjem in verjetno še zmeraj lebdi tam nekje nad zasneženimi polji in počasi se odtajajočo zmrzaljo ogolelih dreves. Tam lebdi in me vsak konec zime, ko se znajdem v okolici Ptuja, spomni, da je še veliko neizrečenega v tej skrivnosti in je obenem vsako izrekanje spričo kozmičnih in vse bolj tudi človeških sil, ki obračajo planet in njegove letne čase, v naprej obsojeno na neuspeh. Toda, kot lepo pravi Samuel Beckett, zmeraj znova je potrebno bolje zgrešiti.

6.

Spomnim se razprav o gradnji drugega bloka nuklearke Krško. Tudi meni se je zdelo bolj racionalno zgraditi še en blok nuklearke kot pa še en TEŠ3. Potem sem pričel s projektom Na kraju zapisano. Pri projektu gre, kratkomalo, za izkuš-

njo najbolj neposrednega odzivanja na okolico in notranje ustvarjalne procese preko pisanja, za poskus biti za 12 ur, koliko vsakič pisanje traja, buden v jeziku. Sredi junija 2013, dobro leto po nuklearni katastrofi, sem pisal v Fukushimi in Minamisomi na Japonskem. Kar sem tam videl in doživel, je spremenilo moje mišljenje, kaj ljudje smo in česa vse smo zmožni. Ladje, ki jih je cunami prestavil na opustošena riževa polja tudi 15 kilometrov v notranjost, ob obali komaj vidni temelji odplavljenih počitniških hiš, evakuirana mesta in kontejnerska naselja med cestnimi obvoznicami, kamor so zasilno naseljeni vsi, ki jim je nesreča vzela domove, obenem pa jih tudi oropala vira preživetja in smisla. Stari ribiči, ki ne bodo nikoli več lovili rib, pridelovalke sadja, ki niso smele več do svojih radioaktivno onesnaženih plantaž. Po zraku so lebdeli duhovi umrlih in duhovi preživelih, ki so spričo uničene prihodnosti umirali zaživa. Umetnost ali, bolje rečeno, osnovne veščine, ki smo jih ljudje podedovali od naših prednikov, veščine, kot so razporejanje predmetov (instalacije), imenovanje dogodkov in pojavov (literatura), upodabljanje v snovi (slikarstvo, kiparstvo), gibalno ustvarjanje misli (ples, gledališče) seveda ne morejo obnoviti prvotnega stanja pred katastrofo. Obenem pa mi je najkasneje v Fukushimi postalo jasno, da prav te navidez zanemarljive dejavnosti imajo ključno vlogo pri ustvarjanju orientacije in novega upanja med preživelimi na pogoriščih naše civilizacije. Moj japonski prijatelj Katagiri, znani japonski mojster umetnosti ikebane, je recimo vstopal v povsem razdejane in zapuščene hiše in tam, sredi največjih ruševin, v nekaj minutah ustvaril izjemno ikebano, razmestil sveže cvetje v posodah, delno starih tudi več kot 5000 let, in vse skupaj fotografiral. Za nekaj hipov je ustvaril drobec reda in lepote in upanja sredi obče katastrofe, smrti in razdejanja in ljudje so ob pogledu na njegove fotografije dobili solzne oči. Tudi znotraj še tako izjemno težkih časov obstajajo sile, ki gradijo dobro. 16. 6. 2013 sem tipkal svoje stavke v Minamisomi, kraju, oddaljenem samo 10 kilometrov od nuklearke, ki je tedaj še zmeraj – in najbrž se to do danes ni spremenilo – puščala radioaktivne snovi. Tipkal sem v tamkajšnji mestni knjižnici, kamor so starši vodili svoje otroke, da se ne bi igrali zunaj, izpostavljeni nevarnosti žarčenja. Dlje časa, ko sem tipkal, bolj jasno mi je bilo, kako krhki in neizbežno povezani smo ljudje, kako lik kurenta, ta robati, okorni lik brez človeškega jezika, na nek način lahko deluje kot Katagirijeve ikebane v trenutkih razdejanja. Vse bolj jasno mi je bilo, kako smo ravno preko vzorca kurenta, ki v moji zgodbi postane individualiziran Kurent, pisan z veliko začetnico, vsi grobarji ali rešitelji malih ali večjih svetov, katere živimo. In da ene in druge slejkoprej razlikuje pripravljenost na žrtvovanje samega sebe za neko širšo skupnost.

7.

V literaturi je dandanes beseda angažma izpraznjena, zlorabljena, iz mode. Kdor se deklarira kot angažiran pisatelj, nase nemudoma pritegne sum prikritega senzacionalizma. Obenem nosi besedna skovanka v ušesih številnih še vedno slabšalni prizvok v smislu zlorabe literature, njene podreditve socialnim ali političnim ciljem. Skratka, kdor se deklarira za pisca angažirane literature, zlorablja domnevno eterično čistost teksta in jo postavlja kot deklo v služenje oholi gospodarici ideologiji. Dandanes, v neoliberalni podivjanosti knjižnega in vseh ostalih trgov, besede angažma ni priporočljivo jemati v usta. Obenem pa si, kot najbrž

vsak drugi pisatelj, želim, da bi knjige še naprej spreminjale svet. Da jih ne bi brali le za golo kratkočasje, marveč zato, da bi se komu med branjem odprle oči in bi še nekaj časa potem, ko bi knjigo odložil, premišljeval o vprašanjih, zakoličenih med platnicama. Kako to doseči? Ne vem. Kako to doseči pri mladih v bržkone najbolj turbulentnem in občutljivem življenjskem obdobju, v najstniških letih? Še enkrat: ne vem. A poskušam. Angažirano, prepričano, preverjeno in, upam da, nepoenostavljeno. Poskušam in poskušam. Mogoče kdo zasliši odzvanjanje zvoncev. K sreči ljudje nikoli ne vemo in ne bomo vedeli, komu, kje in kdaj kurent zvoni.

